

EFFECT OF ANTHROPOGENIC FACTORS ON MEDICINAL PLANTS

Safarniyozov Xushnudjon Omonboy o'g'li

Student of Karakalpakstan Institute of Agriculture and Agrotechnologies

Abstract. The article presents the influence of anthropogenic factors on medicinal plants distributed in the conditions of the South Island. Currently, among the anthropogenic influences on medicinal plants, processes such as waste from industrial enterprises, transport, roads, and drilling show their influence.

Key words: factor, transport, enterprise, drilling, degradation, vegetation cover

ANTROPOGEN OMILLARNING DORIVOR O'SIMLIKLARGA TA'SIRI

Safarniyozov Xushnudjon Omonboy o'g'li

Qoraqalpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya. Maqolada Janubiy orol bo'yi sharoitida tarqalgan dorivor o'simliklarga antropogen omillarning ta'siri keltirilgan. Hozirgi vaqtda dorivor o'simliklarga antropogen ta'sirlar ichida sanoat korxonalarini chiqindilari, transport, yo'llar, burg'ulash kabi jarayonlar o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Kalit so'zlar: factor, transport, korxonalar, burg'ulash, degradatsiya, o'simlik qoplamasi

Janubiy Orolbo'yida keyingi yillarda shakllangan mavjud ekologik, ijtimoiy-iqtisodiy muammolar majmuasi oqibatlarini xalqaro va global darajadagi ahamiyat kasb etmoqda. Ko'pgina tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ushbu mintaqada cho'llanish va qurg'oqchilik jarayonlari ekstremal bo'lib bormoqda, bu esa turli xil ekologik tizimlarning nomutanosibligiga, biotik potentsialning buzilishiga va natijada tabiiy-iqtisodiy kompleksning pasayishiga olib keladi.

Orol dengizining qurishi, Amudaryo oqimini tartibga solish va to'qay va qamishzorlar maydonlarining o'zgarishi botqoqlanish jarayonlari hukmron bo'lgan hududlarda deflyatsiya jarayonlarining paydo bo'lishiga olib keldi. Olimlarning fikriga ko'ra, daryo yuzasi ham kuchli ob-havoga duchor bo'ladi. Amudaryo, uning atrofi asosan mayda donador qumli loydan hosil bo'lgan. Amudaryoning daryo

oʻzani boʻylab oqishi va doimiy shamol oqimi qumtepa va boʻgʻimli qumlarning paydo boʻlishiga, shuningdek, pasttekisliklarning yemirilishiga olib keladi [1].

Dorivor oʻsimliklar tirik organizmga kompleks taʼsir koʻrsatadigan turli xil kimyoviy moddalar (alkaloidlar, glikozidlar, flavonoidlar, efir moylari va boshqalar)ning tabiiy tarkibiy qismlaridir. Zamonaviy tibbiyotda oʻsimlik dori vositalaridan foydalanish nafaqat barqaror boʻlib qolmay, balki koʻpayish tendentsiyasiga ega [1,4]. Janubiy Orolboʻyida dorivor oʻsimliklarni yetarli darajada oʻrganilmagan. Ammo soʻnggi yillarda ularni davolashda qoʻllashning yangi usullari va taʼsirini oʻrganish usullari munosabati bilan dorivor oʻsimliklarga qiziqish ortib bormoqda [1].

Qadim zamonlardan beri dunyo aholisi koʻplab oʻsimliklardan dori sifatida foydalangan. Ular inson tanasiga yumshoq taʼsir koʻrsatadigan kam toksik moddalar ekanligini isbotladilar [2]. Zamonaviy ekologik sharoitda dorivor oʻsimliklar yetishtiriladigan maydonlarning oʻzgarishi ham katta qiziqish uygʻotadi. Hozirgi vaqtda Orolboʻyida dorivor oʻsimlik xomashyosining zamonaviy resurslarini oʻrganish zarurati tugʻilmoqda [2].

Ekologik nuqtai nazardan, hozirgi vaqtda oʻsimliklarga texnogen taʼsirlarning quyidagi turlarini ajratib koʻrsatish kerak: ariqlar yoki qazish ishlari bilan chegaralangan asfalt yoki shagʻal qoplamali yaxshi taʼmirlangan magistral yoʻllarning taʼsiri va oʻz-oʻzidan hosil boʻlgan asfaltsiz yoʻllar boʻylab oʻtadigan transport vositalari yoʻllar, baʼzan esa turli oʻtish mumkin boʻlmagan yoʻllar boʻylab oʻz yoʻlini qiladi [4].

Amaliyot shuni koʻrsatadiki, afsuski, Qoraqalpogʻiston Respublikasida yaxshi taʼmirlangan yoʻl yoʻnalishlarining keng tarmogʻi juda yomon rivojlangan, shuning uchun avtotransport vositalarining tartibsiz harakati oʻsimliklarga eng katta taʼsir koʻrsatadi. Shu bilan birga, eng keng tartibga solinadigan avtomobil transporti tarmogʻiga ega boʻlgan hududlar ham mavjud boʻlib, ularning umumiy uzunligi bugungi kunda 4700 km ni tashkil qiladi [4].

Oʻsimliklar dunyosiga salbiy tasir koʻrsatadigan antropogen omillariga, yana kimyoviy birikmalar bilan qishloq xoʻjalik ekinlariga ishlov berishni kiritish

mumkin[5]. Bunda begona oʻtlarga qarshi ayrim gerbitsidlar ishlatiladi, bu jarayonda ayrim koʻngilsiz xodisalar ham boʻladi. Begona oʻtlar bilan bir qatorda boshqa oʻsimliklar ham yoʻqotiladi. Gerbitsid, pestitsid, insektitsidlar foydali xususiyati bilan birgalikda salbiy tomonlari ham bor.

Soʻnggi yillarda Ustyurt platosida bir tomondan Orol dengizining qurishi (gʻarbiy qirgʻoqlari ilgari Ustyurt platosining sharqiy qismi bilan chegaradosh boʻlgan) bilan bogʻliq boʻlgan ekstremal ekologik sharoitlar kuzatilmoqda. U yerda neft va gaz sanoatining rivojlanishi, umuman bioxilma-xillikka salbiy taʼsir koʻrsatmoqda. Burgʻulash maydonchalarida tabiiy oʻsimlik qoplami, bugungi kunga qadar tiklanmagan, chunki Ustyurt platosining shimoliy qismida koʻplab oldingi va ikkita zamonaviy burgʻulash stantsiyalari mavjud. "Toʻr" kabi yoʻl marshrutlari platoni turli yoʻnalishlarda qoplaydi, quduqlarni bogʻlaydi. Yoʻl inshootlari boʻylab oʻsimliklar sezilarli darajada buzilgan va juda uzoq vaqt davomida tiklanmaydi. Bu omillarning barchasining murakkabligi Ustyurt florasining ham dominant, ham nodir elementlarining hayotiy holatining yomonlashishiga olib keladi [3].

Hozirgi vaqtda mazkur hududda hozirgi kunda ilmiy tibbiyotda tabiiy va madaniy holda oʻsadigan faqatgina 80 (18,2%) dorivor oʻsimlik turlaridan foydalaniladi. Yangidan-yangi dorivor oʻsimlik turlarni aniqlashda hamda dori-darmon tayyorlashda turlarning oʻzaro yaqinligini (turkum va oila) filogenetik jihatdan yetarli eʼtibor qaratish hamda ushbu guruh kasalliklarni davolashda ishlatiladigan oʻsimliklarning xemotaksonomik va farmakodinamikasiga yanada turlariga chuqurroq yondashish zarur.

Dorivor oʻsimlik resurslarini har tomonlama oʻrganish uchun ularning ekologik va biologik xususiyatlarini berish kerak. Bunga asosiy abiotik, biotik va antropogen omillarning intensivligi va yoʻnalishini va alohida turlarning ularga boʻlgan munosabatini koʻp yillar davomida oʻrganish orqali erishish mumkin.

Shunday qilib, dorivor oʻsimliklarning oʻsimliklar birlashmalari resurslarini oʻrganishda yovvoyi dorivor oʻsimliklar assortimentiga intensiv antropogen taʼsiri ekologik baholash, ularning oʻsishi, ularni muhofaza qilish va ulardan

oqilona foydalanish chora-tadbirlarini ishlab chiqish va muhofaza qilishga qaratilgan ekologik yondashuv qoʻllanildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Арушанов М. Л., Глеумуратова Б.С. Динамика экологических процессов Южного Приаралья.- Гамбург: Palmarium. – 2012. – 183 с
2. Бахиев А., Бутов К.Н., Даулетмуратов С. Лекарственные растения Каракалпакии.- Ташкент.- ФАН.-1983.- с. 201-218.
3. Головки Т. К. Методы и подходы экологической физиологии растений для целей биомониторинга. 2008.- С. 172-182.
4. Таджитдинов М.Т. и Бутов К.Н. Влияние ландшафто-климатических факторов на процесс зарастания озер восточного Каратерень, Ташкент, 1972.- с. 7-110.
5. Нурабуллаева, Г. К., Ешчанова, С. Ш., & Даулетмуратова, Б. К. (2024). ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ВОДНЫХ ЭКОСИСТЕМ И КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ИХ СОСТОЯНИЯ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 20, pp. 6-9).